

tutkimus» -hanketta, joka alkoi esitutkimuksella vuonna 1976. Hanke edustaa kielitieteessä 1960-luvulla virinnyttä sosiolingvististä tutkimusta. Turun osahankkeen läheisimmät esikuvat ovat peräisin Ruotsista, Lomanin ja Jörgensenin (1971) Talsyntax-projektista.

Turun hankkeen aineisto on kerätty 1970-luvun lopussa äänittämällä erilaisia puhetilanteita. Kaikkiaan äänitteitä on n. 215 tuntia, joista n. 130 haastatteluja. Loput tunnit kertyvät viidenlaisista puhetilanteista: 1) vapaita keskusteluja, 2) ohjattuja keskusteluja, 3) esitelmiä, alustuksia ja luentoja, 4) opetustilanteita, 5) kokouksia. (S. 20, 22.) Tilanteisen vaihtelun tarkastelu on Turun hankkeen ansioita — liian usein on puhuttua kieltä käsitelty yhtenä jäsentämättömänä kokonaisuutena.

Tavoitteet ja analyysin pohja

»Nykypuhesuomen murros» -hankkeen muissa kaupungeissa, Jyväskylässä, Tampereella ja Helsingissä, on keskitytty äänne- ja muotopiirteiden tutkimiseen. Turunkin raportissa on äänne- ja muotoopillinen osa, jonka ovat laatineet Leena Salomaa ja Riitta Vuorinen. Enemmän tilan raportista vie kuitenkin syntaktinen osa, josta »olosuhteiden pakosta», kuten tekijät (s. 23) arvoituksellisesti sanovat, tuli kvantitatiivinen. Keskitymme arvioimaan syntaktisen analyysin lähtökoh-
tia.

Tavoitteena oli ollut saada lisätietoja puhutun kielen syntaksista, erityisesti sen suomalaisista ja turkulaisista piirteistä, ja selvittää »vapaan puhekielen ominaispiirteitä» (s. 21, 79). Taustastaan tekijät kertovat (s. 80):

Etukäteen tiedettiin, että puhutun kielen syntaksi eroaa huomattavasti kirjoitetun kielen syntaksista, että teksti kulkee lyhyinä jaksoina, toistot ja pikkusanojen käyttö syntaktisten yksiköiden rajoilla on tavallista. Yksiköiden analyysi on sen vuoksi vaikea ongelma: virkejako ei ole niin selkeä kuin kirjoitetussa kielessä.

Mitä Turun puhekielestä sanotaan?

M. K. SUOJANEN *Mitä Turussa puhutaan?* Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta. Turun puhekielen projektin julkaisuja 3 = Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23. Turku 1985. 314 s.

Apulaisprofessori M. K. Suojasen (toimittama) raportti Turun puhekielen tutkimuksesta on osa valtakunnallista »Nyky-suomalaisen puhekielen murroksen

Tekijät selvästi pyrkivät vertaamaan puhuttua kieltä kirjoitettuun ja analysoivat tämän mukaisesti aineistonsakin. Tuoko tämä näkökulma kuitenkin parhaalla mahdollisella tavalla esiin puhutun kielen ominaispiirteet?

Aineiston syntaktinen kooditus sisältää yhdeksän pääryhmää. Makrosyntagmista on analysoitu rakenne, funktio ja sanemäärä. Lauseista taas on kooditettu järjestys- ja hierarkiataso, lausetyyppi, lauseen syntaktinen funktio ja finiittiverbin pääluokka, täydelliset ja vajaat lauseet, lauserakenteen murtumat ja lauseen toistuvat osat.

Teos on katkelmallinen, ja sen esittämää kokonaisuutta on vaikea hahmottaa. Alkusanoista käy ilmi, että Marja Peltonen ja Susanna Löfberg ovat raportoineet syntaksin ATK-tuloksia. Heidän ja useiden muiden hankkeessa mukana olleiden aloittelevien tutkijoiden osuus raportin teossa jää epäselväksi. M. K. Suojasen harteilla on luonnollisesti ollut projektin johtajan vastuu ja raportin toimittaminen.

Otamme tässä käsiteltäväksi seuraavat asiat: 1) makrosyntagma jaksotteluperusteena, 2) puhefunktiot, 3) lausetyypit, 4) funktionaaliset ja epäfunktionaaliset saaneet, 5) syntaktinen sidosteisuus ja lausehierarkia, 6) vajaat lauseet ja lauserakenteen murtumat.

Puheen syntaktinen jaksottelu

Hankkeen syntaktinen koodisto on »paljolti intuitiivinen, mutta suurta apua on ollut ruotsalaisesta Talsyntax-projektin makrosyntagma-analyysistä» (s. 80). Tämän syvällisemmin teoreettista taustaa ei pohdiskella. Onnistuakseen kvantitatiivinen tutkimus vaatii kuitenkin kvalitatiivisen esityön, jossa teoriapohjaa koetellaan. Kvalitatiivista analyysiä tarvitaan toki tuloksia arvioitaessakin.

Esimerkiksi ongelmattomasta suhtautumisesta käsitteistöön sopii makrosyntagma. Makrosyntagma-analyysiä puristaa kirjoitetun kielen paine: puhe jaetaan

virkemakrosyntagmiin, virkefragmentteihin, puhuttelu- ja interjektiomakrosyntagmiin (s. 98). Virkemakrosyntagmat ja virkefragmentit vastaavat kirjoitetun kielen virkkeitä tai sellaisiksi täydentyviä jaksoja. Puhuttelu- ja interjektiomakrosyntagmat eroavat näistä siinä, ettei niitä voi täydentää finiittiverbillä (s. 99). Mitä täydentämisellä oikein tarkoitetaan ja kuka täydentää? Miksi? Tervehdyksen *päivää* sanotaan täydentyvän lauseeksi *toivotan sinulle hyvää päivää. Morjens* jää sen sijaan (puhujalta vai kuulijaltako?) täydentämättä. (S. 100.) Epäselvää on myös se, miten puhuttelu- ja interjektiomakrosyntagmat eroavat toisistaan syntaktisesti.

Makrosyntagma-analyysia täsmennetään jakamalla makrosyntagmat vielä lauseisiin. Taustalla näkyy fennistinen perinne: ennenkin on tukeuduttu virkejakoon (Ikola 1976, Kallio 1978). Virkkeen käsite on siirretty kirjoitetun kielen tutkimuksesta suoraan puhutun kielen kuvaukseen sitä erityisesti pohtimatta. Turun raportissa virke on paikoin makrosyntagmalle synonyyminen käsite (ks. esim. s. 196, 199).

Puheen jaksotukseen on olemassa muitakin malleja kuin makrosyntagma-analyysi. Niitä olisi voinut pohtia ja perustella, miksi juuri makrosyntagma-analyysi on valittu.

Puhefunktiot

Tarkasteltavana raportissa on myös puheen käytön taso, puheaktit eli puhefunktiot. Puhefunktioista sanotaan: »Puhefunktiot ovat semanttisia käsitteitä ja määritellään puhtaasti semanttisten kriteerien mukaisesti» (s. 135). Hämäräksi kuitenkin jää, mitä nämä »puhtaasti semanttiset kriteerit» ovat, varsinkin kun toisessa yhteydessä (s. 143) todetaan, että puhefunktioiluokitus on muodostettu »pragmaattisten seikkojen perusteella». Analyysissä on Suojasen mukaan (s. 84) lähdetty »siitä käsityksestä, että puhefunktioiden tulee perustua tunnettuun ai-

neistoon»; näin on liitytty Dittmarin (1976: 159) esittämien puheaktitutkimuksen suuntauksien »empiiriseen trendiin» (muut ovat generatiivinen ja filosofinen).

Millaiselta näin muotoutunut »puheaktien kokoelma» näyttää? Tekijät luokittelevat puhefunktiot 10 pääryhmään: 1) toteamukset, 2) käskyt, 3) kysymykset, 4) vastaukset, 5) asennoitumiset, 6) tilanne-repliikit, 7) täytteet, 8) metatekstit, 9) referaatit, 10) ääneenluenta. Suuri osa pääluokista jaetaan vielä alaluokkiin. Liisa Tiittula (1985: 130) on huomauttanut, että ensimmäinen kysymys erotettaessa puheakteja puheesta on, perustuuko jako funktioihin vai rakenteen yksikköihin. Turun hankkeessa on valittu jälkimmäinen vaihtoehto: puhefunktiot määritellään makrosyntagmittain, yleensä makrosyntagman päälauseen mukaan. Ratkaisu ei kuitenkaan ole tyydyttänyt tekijöitä, ja raportissa esitetäänkin, että puhefunktion luonnollinen ala näyttää usein olevan makrosyntagmaa laajempi diskurssin yksikkö. (S. 84–85).

Puhefunktiot on pyritty saamaan ilmi kaikista tilannetyypeistä, ja näin funktioluokkien on pädeittävä niinkin erilaisiin tilanteisiin kuin monologi (esitelmä) ja usean hengen vapaa keskustelu. Miten puhetilanteiden erilaisuus näkyy funktioluokituksessa? Tekijät (s. 85) toteavat: »Lähtökohtana on ollut lähinnä keskustelu, mutta yllättävän hyvin jaottelu on sopinut myös muihin tilanteisiin.» Tämän taustaselvityksen turvin lukija saa lähteä etsimään luokituksen muita periaatteita puhefunktioiden määritelmistä ja tulostaulukoista.

Keskustelun vuorovaikutteisuuden huomioonotto näkyy mm. puhefunktioiden pääluokissa »toteamus» ja »vastaus». Niillä on viisi yhteistä alaluokkaa: 1) tiedote, 2) väite, 3) arvio, 4) epäily, epäröinti sekä 5) tarkennus, selitys (s. 84). Pääluokat erotetaan toisistaan sen perusteella, kytkeytyykö lausuma edeltävään keskusteluun vai ei: toteamuksessa on aina uusi näkökulma asiaan eikä se suhteudu välittömästi keskustelussa edellä esitettyyn;

vastaus puolestaan on »selvä reaktio edellä esitettyyn» (s. 85, 89). Puhefunktioiden tilanteisesta jakaumasta (s. 245) voi päätellä, että vastauksen määritelmässä mainittu »reaktio edellä esitettyyn» tarkoittaa reaktiota toiselle puhujalle: esitelmässä vastauksia ei juuri ole, toteamuksia sitäkin enemmän. Puhetilanteiden erottaminen on siis yksi syy toteamuksen ja vastauksen puhefunktioiden erottamiseen. Lukija jää kuitenkin kaipaamaan selvennystä siihen, millaiset kriteerit lausuman on täytettävä ollakseen »selvä» reagointi edellä esitettyyn, ja vastaavasti, miten nopeassa makrosyntagma makrosyntagmalta etenevässä analyysissä voi erotella, milloin on kyseessä »aivan uusi näkökulma».

Lähelle vastauksen pääluokkaa tulee asennoituminen; se kuvastaa suhtautumista edellä sanottuun tai ympäristöön ja sisältää »monenlaisia sekvenssejä sadatelluista neutraaleihin *jaaha, niin* -tyyppisiin myöntelyihin». Vastauksesta asennoitumisen sanotaan eroavan siinä, ettei se sisällä mitään tiedottavaa. (S. 91.) »Eitiedottavuus» lienee tässä tulkittava siten, että asennoitumiset eivät tuo varsinaista merkityslisää keskustelun tematiikkaan. Eroa vastauksiin on kuitenkin vaikea tehdä; asennoitumiset sijoittuisivatkin luontevasti vastausten alaluokaksi. Prosodisten seikkojen vaikutuksesta puhefunktioiden määrittelyyn tekijät eivät puhu mitään. Varsinkin yksisanaisten ilmausten (esim. *niin*) luokittelussa prosodia kuitenkin on ratkaisevaa.

Metatekstillä turkulaiset tarkoittavat »puhekielen redundanttia ainesta, jota käytellään enimmäkseen tahattomasti, mutta usein myös tarkoituksellisemmin, mm. auttamaan kuulijaa tekstin tulkinnessa» (s. 93). Miten sama ilmaus voi yhtä aikaa olla redundantti ja auttaa tekstin tulkinnessa? Referaatti ja ääneenluenta puolestaan eivät tunnu kuuluvan ollenkaan samaan kategoriaan kuin puhefunktiot. Enemmänkin ne ovat esitystapoja.

Puhefunktioiden pääluokat ovat siis keskenään yhteismitattomia. Hankalalta

tuntuu myös alaluokkien erottaminen toisistaan annettujen määritelmien perusteella. Miten esimerkiksi erotetaan yleisesti hyväksytty tosiasia (tiedote) puhujan tosiseikkojen pohjalta tekemästä päätelystä (väitteestä)?

Tekijät eivät pohdi lainkaan yhtä puhefunktioanalyysin koetinkiveä, nimittäin tapauksia, joissa yhdellä ilmauksella on useita funktioita yhtä aikaa:

- (1) anteeks tää pieni poikkeama
nii
se palauttamine

Esimerkissä on tekijöiden mukaan vain yksi metateksti, makrosyntagma *se palauttamine* (s. 93–94). Mikä on esimerkin ensimmäinen makrosyntagma? Se voisi kuulua sekä luokkaan »anteeksi-pyyntö» että »metateksti», eikä sitä nähdäksemme voi sijoittaa vain jompaankumpaan. Tätä ongelmaa turkulaiset eivät edes nosta esiin.

Lausetyypit

Makrosyntagma-analyysiä on haluttu syventää tarkastelemalla makrosyntagmien sisältämien lauseiden lausetyyppejä. Lausetyypittelyn yhtenä tavoitteena on ollut verrata lausetyyppejä puhefunktioihin (s. 135). Lauseet ryhmitellään »syntaktisten ja muodollisten ominaisuuksien» perusteella erilaisiksi pää- ja sivulauseiksi, upoteiksi sekä referaateiksi ja ääneenluennaksi. Muodollisia kriteereitä ei kuitenkaan ole pystytty noudattamaan johdonmukaisesti: päälauseiden alaluokkiin kuuluvat johdattelu- ja performatiivilause. Tekijät kyllä toteavat, että ryhmät on muodostettu semanttisin perustein eivätkä oikeastaan kuulu tähän luokitukseen, mutta kuitenkin ne esiintyvät omina ryhminään verrattaessa lausetyyppejä puhefunktioihin. (S. 135–136, 143.) Lausetyyppien ja puhefunktioiden vertaamisesta tekijät (s. 143) sanovat: »Uutta ei tietenkään ole, että nämä kategoriat eivät vastaa toisiaan, mutta nyt voimme antaa asiasta aineistomme pohjalta tarkat

tiedot.» Tarkoista tiedoista ei ole juuri iloa, kun luokituksen perusta horjuu.

Funktionaaliset ja epäfunktionaaliset saneet

Virkemakrosyntagmista ja virkefragmenteista on raportin mukaan eroteltu funktionaaliset ja epäfunktionaaliset saneet. Funktionaalisuudella tekijät sanovat tarkoittavansa funktionaalisuutta suhteessa rakenteeseen. Epäfunktionaalisia saneita ovat mekaaniset toistot, täytelisäkkeet, jatkeet, jotka ovat makrosyntagmanloppuisia konjunktioita, syntaktiset ja leksiikaaliset korjaukset sekä yneemit, »vakiintunutta sanahahmoa vailla olevat äänähdykset» (esim. *öö*). (S. 107–108.) Syyt tähän erontekoon ovat ilmeiset: kun epäfunktionaaliset saneet eli juuri puhutun kielen omimmat piirteet on poistettu, saadaan lukuja, joita voidaan suoraan verrata kirjoitettuun kieleen (taulukko 6, s. 110). Syytä olisi kuitenkin ollut pohtia, kumman ehdoilla vertailu tapahtuu.

Epäfunktionaalisia saneita on tarkasteltu tilanteisten ja sosiaalisten muututtujen avulla. Syntaktisesta analyysistä ne sen sijaan on poistettu. Mitä voi puhutun kielen syntaksista kertoa tällainen analyysi, jossa puhuttu kieli ensin riisutaan onnimmista piirteistään ja sitten sitä tarkastellaan kirjoitetun kielen tutkimuksen käsittein?

Syntaktinen sidosteisuus ja lausehierarkia

Syntaktisella sidosteisuudella tarkoitetaan raportin mukaan »makrosyntagman alussa tai lopussa olevia elementtejä, lähinnä konjunktioita, joilla makrosyntagma liitetään edellä olevaan tai jolla se pyritään liittämään jäljellä olevaan». Sidosteisuus luo »vaikutelman makrosyntagmojen välisestä jatkuvuudesta». (S. 103.) Selkeämmin sanottuna kysymys on makrosyntagmanalkuisista ja -loppuisista konjunktioista.

Mitä tällainen sidosteisuus oikein on? Kerrotaan, että makrosyntagmanalkuiset ja -loppuiset konjunktiot erottuvat muista »puhtaan sitomistehtävänsä» perusteella; ne eivät kuitenkaan voi ilmaista esim. alisteista tai adversatiivista suhdetta. (S. 103.) Syntaktinen ja semanttinen sidosteisuus suljetaan siis pois. Sidosteisuuden sijasta olisikin ehkä voitu puhua jatkuvuudesta. Konjunktiot olisi hyvin voinut ottaa puheeksi täyte-elementtien kohdalla; tämän tekijät ovat osin huomanneetkin, kun ovat käsitelleet makrosyntagmanloppuisia konjunktioita myös täyte-elementteinä.

Makrosyntagmanloppuisia konjunktioita kutsutaan raportissa jatkeiksi. Jatkeena konjunktiota on pidetty silloin, kun »puhunnan semantiikka» liittyy sen »ilmiselvästi» edeltävään makrosyntagmaan. Sen avulla »puhujasta osoittaa aikovansa jatkaa yhä puhettaan, vaikka ei olekaan vielä suunnitellut sitä tarkkaan». (S. 104–105.) Liian vahvalta väitteeltä tuntuu kuitenkin se, että makrosyntagmanloppuinen konjunktio aina ilmaisisi puhujan halua jatkaa puhettaan. Tällaiset konjunktiot tuntuvat päinvastoin olevan konventionaalistumassa puheenvuoron lopetusfraaseiksi.

Jatkeita on vähän, mikä tekijöiden mukaan johtuu noudatetusta analyysikäytännöstä (s. 115). Ilmeisesti tämä tarkoittaa sitä, että konjunktio on tulkittu makrosyntagmanalkuiseksi, milloin vain on voitu. Epäselväksi jää, miten kooditettaessa on pystytty erottamaan näistä makrosyntagmansisäiset, lauseita alistavat konjunktiot. Makrosyntagmansisäisiä rinnastuksia ei puolestaan käsitellä lainkaan. Luulisi, että tekijöillä on ollut päätöksensä tukena jotain sellaista, mikä ei raportissa näy. Kuitenkaan ei päätökseen ole vaikuttanut esimerkiksi prosodia (s. 105) eikä tauotus, kuten alla olevasta esimerkistä (s. 105) näkyy:

- (2) esimerkki on tietenkin tämä kvaidan mikä tässä nyt hiljattai oli, pilkottuna ja silvottuna ja sinnes sun tänne leviteltynä

niin, sitä ei olis saanut sanoa että on kokonainen teos ja se ois pitänyk kokonaisen esittää

Niin on tässä käsitetty makrosyntagmanalkuiseksi konjunktioksi, vaikka sitä seuraava pilkulla osoitettu tauko. Useat tutkijat (mm. Halliday 1967 ja Chafe 1980) perustavat puheen jaksotuksen juuri into-naatiolle ja tauotukselle. Turkulaisten tekemä ero näiden konjunktioiden välillä tuntuu keinotekoiselta. Jos niillä on pelkästään sitomistehtävä, tuntuu yhden-kevältä, kirjataanko ne makrosyntagman alkuun vai loppuun.

Syntaktinen sidosteisuus ei jää tyystin käsittelemättä: myöhemmin otsikon »Lausehierarkia» alla käsitellään alistusta. Tekijät ovat löytäneet jopa kuudennen asteen alisteisia lauseita mutta eivät kyllä mainitse niistä yhtään esimerkkiä. Alistaisuus ja lauseiden hierarkkinen jäsenytymisen eivät tunnu kovin relevantilta ongelmalta puhutun kielen kannalta. Ochs (1979: 66–68) on esittänyt, että puhutussa kielessä luotetaan ensi sijassa kontekstiin sidoskeinona: propositioiden välisiä suhteita auttaa selvittämään puhe-tilanne, puhujien maailmaa koskeva tieto ja propositioiden keskinäinen järjestys. Givón (1979: 101) yhtyy Ochsiin ja sanoo, että epämuodollisessa, suunnittelemattomassa puhe-tilanteessa suositaan löyhää rinnastusta tiukkojen alistusten sijaan.

Tekijät eivät perustele, miksi he ovat halunneet käsitellä lausehierarkiaa. Ilmeisesti lähtökohtana on ollut oletus, että lauseen hierarkiasyvyys (se, miten monen tason alistus on kyseessä) korreloi täyte-elementtien määrän ja tyyppin kanssa. Saadaan selville mm., että täyte-elementeistä »toiston riippuvuus hierarkiasyvyydestä ei missään tilanteessa ole kovin johdonmukaista». Tästä päätellään, että »kaikissa tilanteissa alistussuhteiden monimutkaisuus vaikuttaisi toistoa lisäävästi». (S. 128–129.) Edelleen selviää sekin (s. 131), että »alemmassa koulutusryhmässä on täytelisäkkeiden osuus ylempään koulutusryhmään verrattuna suurempi syvyysarvon 0, 1 ja 3 saaneissa

makrosyntagmissa, kun taas 2. asteen makrosyntagmissa eroa ei juuri ole» (0 on alistamaton lause, 1 päälauseelle alisteinen jne.). Saatuja tuloksia ei voi pitää kovin merkittävänä.

Vajaat lauseet ja lauserakenteen murtumat

Raportin loppupuolella käsitellään täydellisiä ja vajaita lauseita sekä lauserakenteen murtumia ja lauseen toistuvia osia. Nämä kietoutuvat toisiinsa tavalla, jota ei otsikoiden perusteella osaisi odottaa.

»Täydelliset ja vajaat lauseet» -otsikon alla erotellaan ensin lausemuoto, joka ratkeaa »syntaksin 'täydellisyys' perusteella» (s. 167). Mahdollisuuksia on kolme: lause, ellipsi tai lauseeksi täydentymätön sekvenssi. »Lause on sekvenssi, joka sisältää kaikki syntaktisesti relevantit jäsenet. Jos niitä puuttuu, ne puuttuvat muista kuin kontekstuaalisista syistä. Lauseisiin kuuluvat siis myös keskeneräiset, puutteelliset ja anakoluuttiset lauseet» (s. 167). Näitä viimeksi mainittuja käsitellään tarkemmin omassa luvussaan. Otsikon lupaama täydellisyys ja vajuus on siis harhaanjohtavaa, ellei voida ajatella, että puutteellisetkin lauseet kelpaavat täydellisiksi, jos niiden puutteellisuus ei johdu kontekstista!

Entä mitä on sitten vajuus? Vajaita ovat elliptiset lauseet ja lauseeksi täydentymättömät sekvenssit. Elliptisestä lauseesta relevantteja jäseniä puuttuu kontekstuaalisista syistä, mutta kontekstin avulla nekin voidaan ymmärtää. Lauseeksi täydentymättömän sekvenssinkin tulkinnassa konteksti auttaa, mutta toisin kuin ellipsejä, näitä sekvenssejä ei täydennetä lauseiksi. (S. 167.)

Lauseeksi täydentymätön sekvenssi on niitä Turun hankkeen termejä, joiden sisältöä ei ennalta arvaisi. Ne ovat »puhekieleen kuuluvaa fraseologiaa» (s. 171), kuten *kyllä, varmasti, eikö totta, vaikea sanoa*. Tässäkään ei ole selvää, mitä täydentämisellä tai täydentymisellä tarkoite-

taan. Miksi *totta kai* on elliptinen lause, joka täydennetään kontekstista käsin, mutta *tietysti* lauseeksi täydentymätön sekvenssi (s. 171)? On vaikea nähdä, mihin kirjoittajat ovat pyrkineet ryhmitellessään lausemuotoja ellipseihin ja lauseeksi täydentymättömiin sekvensseihin. Eronteon tajuamista vaikeuttavat osaltaan ryhmien nimitykset; lauseeksi täydentymättömillä sekvensseillä tarkoitetaan ymmärtääksemme fraasiutuneita ilmauksia, ellipseillä taas kontekstista täydentyviä, aina uudensuomalaisia ilmauksia. Lauseeksi täydentämisen kanssa tällä jaolla ei ole mitään tekemistä: ei kuulijan useinkaan tarvitse täydentää ellipsejä sen enempää kuin fraasiutumaakaan.

Lauseeksi täydentymättömiin sekvensseihin on luettu myös »otsakkeen luonteiset ilmaukset» (s. 173), esim. *sitte tämän an, aan aan ryöstöhommat*. Ne »sisältävät vai nominilausekkeen ja ovat uuden asian käsittelyn lähtösignaaleja». Käsittelemme tässä kuitenkin on kysymys tyypillisistä metateksteistä. Metatestit selventävät ja jäsentävät kuulijalle tekstin sisäistä järjestymistä (Hakulinen – Ojanen 1976: 101). Ne eivät läheskään aina ole fraasiutuneita (kuten eivät ole raportissa esitetyt esimerkitkään), minkä vuoksi ne poikkeavat melko lailla muista lauseeksi täydentymättömistä sekvensseistä.

Tämän jälkeen on tutkittu näiden mainittujen kolmen lausemuodon suhdetta puhefunktioihin, eri lausemuotojen jakaumaa puhetilanteittain sekä sitä, miten taajaan eri lausemuodot esiintyvät peruslauseissa (päälauseissa) ja alisteisissa lauseissa. Tuloksia on kuitenkin vaikea käyttää hyödyksi, koska analyysin perustana oleva luokittelu on niin epätäsmällinen.

Lauserakenteen murtumia käsiteltäessä päästään puhutun kielen kannalta kiintoisiin kysymyksiin: mitä korjataan, minkälaisia ovat anakoluutit, lohkeamat, fragmentit (»puutteelliset lauseet»). Nämä ovat kaikki nimenomaan puhutun kielen tutkimuksen ongelmia; kirjoituksessahan niitä on vähän. Per Linell (1981) on esittänyt kirjoituksessaan ruotsin ana-

koluuteista, että puhutun kielen epätäydellisyyksiä tulisi tutkia nimenomaan puhutun kielen näkökulmasta eikä vertaamalla puhetta kirjoitettuun kieleen. Turun hankkeessa on tarkasteltu rakenteen murtumia normatiiviselta kannalta: niistä käytetään nimitystä »virhe» ja todetaan, että tämän termin käyttö »luonnollisestikin viittaa kirjoitettua kieltä esikuvana käyttävään normatiiviseen näkökulmaan» (s. 195). Normatiivinen näkökulma tuskin tuo puhekielen ominaislaatuja parhaiten esiin.

Korjauksia ovat esim. leksikaaliset ja fraasinsisäiset korjaukset (s. 184). Leksikaalisessa korjauksessa sana vaihdetaan toiseksi; fraasinsisäisessä taas koko fraasin syntaktinen olemus muuttuu mutta sen suhde lauseen muihin jäseniin säilyy muuttumattomana (s. 189). Jää epäselväksi, mitä »fraasinsisäisellä» tarkoitetaan. Useimmissa esimerkeissä koko fraasi on korvattu toisella (s. 189):

- (3) ja, ja tota ni, kyyl keskiansiot on, *korkeammat mitä, siis* huomattavasti yläpualel, teolisuure keskiansioire.

Anakoluuteista sanotaan, että ne kuvastavat puheen suunnittelemattomuutta: »Puhuja on unohtanut makrosyntagman alun, mutta haluaa kuitenkin jatkaa makrosyntagman loppuun» (s. 190). Näitä »virheellisyyksiä», kuten Suojanen (s. 195) anakoluutteja nimittää, on kaikkein eniten haastatteluissa ja vapaissa keskusteluissa. Franck (1985) on pohtinut myös yhdenlaisia anakoluutteja, limittäisiä rakenteita (double bind structures):

- (4) se *oli* sen, sama muijan kans *muhinot* tual yliopiston ka... ei ku uudemman kadul se asuki (s. 192).

Franck esittää (1985: 235), että tällaiset rakenteet eivät suinkaan ole korjauksia vaan tarkoituksellisia tuotoksia. Esimerkiksi keskustelussa puhuja saattaa käyttää limittäistä rakennetta säilyttääkseen puheenvuoron: juuri lauseiden rajat ovat potentiaalisia puheenvuoron vaihtumiskohtia, ja limittäisillä rakenteilla lausei-

den raja ylittyy ja puheenvuoro säilyy samalla puhujalla (mas. 241).

Lohkeama on raportissa aika erilainen ilmiö kuin yleensä: se sisältää lohkeaman, joka on »lausestruktuurin kannalta irrallinen jäsen», ja toisteen, sen mistä jotain on lohjennut. Toiste »kuuluu kiinteästi lausestruktuuriin». (S. 192.) Lohkeama on taipumaton, ja toiste siirtää sen sisälön lausestruktuuriin (s. 191):

- (5) esimerkiksi *tämä portsan, juttu se on, turkuseuran* (s. 192).

Esimerkeistä huomataan, että sekä toiste että lohkeama ovat usein täysiä NP:itä, joissa on substantiivi pääsanana. Tekijät valittavat, että lohkeama sekaantuu helposti kahdennukseen, jossa kuitenkin sekä kahdennus että kahdennettava »kuuluvat kiinteästi lausestruktuuriin» (s. 192). Lohkeamaa näin määriteltynä ei ole mielestämme järkevää erottaa kahdennuksesta, koska kysymys on vain tulkintaeroista. Lohkeaman taipumattomuuskaan ei riitä kriteeriksi, koska se ei osoita mitään, jos toistekin lauserakenteen vaatimuksesta on nominatiivissa. Sitä paitsi tekijätkin ovat luopuneet taipumattomuuden vaatimuksesta, ainakin esimerkeistä päätellen.

Lopuksi

Turun raportti osoittaa, miten ongelmallista kvantitatiivinen analyysi on tällaisessa vaiheessa, kun puhutun kielen kvalitatiivinen analyysi puuttuu lähes kokonaan. Teoreettinen pohdinta olisikin ollut välttämätöntä varsinkin ennen kooditukseen ryhtymistä mutta myös tuloksia arvioitaessa. Tällaisenaan raportissa esitetyt tulokset on vaikea suhteuttaa mihinkään, sillä tuttuja käsitteitä käytetään hämmentävästi (esim. metateksti s. 93; lohkeama s. 192; peruslause = päälause s. 125) tai luodaan harhaanjohtavia käsitteitä ja termejä (esim. lauseeksi täydentymätön sekvenssi s. 171; funktionaaliset ja epäfunktionaaliset saneet s. 107). Ylipäätään teoreettinen tausta osoittautuu kovin ka-

pea-alaiseksi. Siihen kuuluu sosiolingvistisen variaation tutkimuksen klassikkoja sekä makrosyntagma-analyysin perusteoksia. Muu puhutun kielen tutkimus puuttuu, samoin syntaksin tutkimus yleensä. Kaipaamaan jää myös sosiologista kirjallisuutta. Vaikka raporttia tarkastelisin hankkeen alkamisajankohdan perspektiivistä, ei puutteita voi katsella läpi sormien.

Turun hanke on syntaktisen variaation tutkimuksen tienraivaaja fennistiikassa. Nyt on aika miettiä syvemmin puhutun kielen syntaktista analyysiä ja sen teoreettista pohjaa.

MARJA-LIISA HELASVUO ja
MARJA-LEENA SORJONEN

LÄHTEET

- CHAFE, WALLACE 1979: The flow of thought and the flow of language. — Talmy Givón (toim.) 1979.
- DITTMAR, NORBERT 1976: Sociolinguistics. Edward Arnold, London.
- FRANCK, DOROTHEA 1985: Sentences in conversational turns: a case of syntactic 'double bind'. — Marcelo Dascal (toim.), Dialogue: an interdisciplinary approach. Benjamins, Amsterdam.
- GIVÓN, TALMY 1979: From discourse to syntax: grammar as a processing strategy. — Talmy Givón (toim.) 1979.
- (toim.) 1979: Syntax and Semantics 12. Discourse and Syntax. Academic Press, New York.
- HAKULINEN, AULI—OJANEN, JUSSI 1976: Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. SKS, Helsinki.
- HALLIDAY, M. A. K. 1967: Notes on transitivity and theme in English: part 2. — Journal of Linguistics 3.
- IKOLA, OSMO 1976: Virke puheen yksikönä. — Vir. 80.
- KALLIO, JUSSI 1978: Puheen jaksottelusta. — Rakenteita: juhla kirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turku.
- LINELL, PER 1981: Svenska anakoluter. Svenskans beskrivning 12. Umeå.
- LOMAN, BENGT—JÖRGENSEN, NILS 1971: Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 3. Lund.
- OCHS, ELINOR 1979: Planned and unplanned discourse. — Talmy Givón (toim.) 1979.
- TIITTULA, LIISA 1985: Vuoron vaihtumisen keskustelussa. Helsingin kaupakorkeakoulun julkaisuja B-79.